

HOLLYWOOD IN SCHIEDAM!

De opkomst en ondergang
van filmstudio Eureka

Gemeentearchief Schiedam
oktober 2023

ter gelegenheid van de
Maand van de Geschiedenis

Filmbeeld uit de marine-scene in *'Bet naar de Olympiade'* (Eye Filmmuseum)

In slaap vallen en dromen over meedoen aan de Olympische Spelen. Dat overkomt Bet, een volkswrouw uit de Jordaan, in de film *Bet naar de Olympiade* van filmstudio Eureka. In 1927 vestigt Studio Eureka zich aan Plein Eendragt in het pand van voormalig theater Odeon. De leiding van de studio is in handen van Adrienne Solser en haar zoon Andreas Boesnach. Het plan is om met het maken van Nederlandse speelfilms te beginnen en later door te gaan met internationale speelfilms. Het is hun droom om Hollywood in Schiedam te creëren. Het loopt anders, de studio verdwijnt al snel uit Schiedam.

Ter gelegenheid van Maand van de Geschiedenis 2023 hebben we onderzoek gedaan naar deze studio en de familie achter dit bedrijf. Het resultaat is tweeledig: een filmvertoning van *Bet naar de Olympiade* op 15 oktober 2023 in Wenneker Cinema, en deze publicatie. Dit boekje vertelt in het kort de geschiedenis van de droom van Adrienne Solser en Andreas Boesnach, de oprichters van de studio. Wie waren zij en hoe verging het hen en hun bedrijf?

Chris Klarenbeek,
Merel Blok & Jan van Kampenhout
Gemeentearchief Schiedam

KUNST EN AMUSEMENT

GEÏLLUSTREERD WEEKBLAD
GEWIJD AAN DE BELANGEN VAN DE
CINEMATOGRAFIE

ADRIENNE SOLSER EN ANDRÉ
BOESNACH TERUG UIT AFRIKA

'Covergirl' Adrienne en haar zoon Andre na hun avontuur in de woestijn.
(Delpher)

Hoofdstuk 1

Adrienne Solser

Engelina Adriana Solser wordt in 1873 als vierde kind in een artiestenfamilie geboren. Onder de artiestennaam Adrienne staat ze vanaf jonge leeftijd op de planken met het toneelgezelschap van haar ouders. In 1889 maakt Solser haar solodebuut in het voorprogramma van haar broer Michel, een bekende komiek. Vanaf dan werkt Solser hard aan haar carrière en treedt ze veel op. In 1893 huwt Solser met muzikant Neumann Wittkower. Zij krijgen een dochter, Rebecca Rachel Wittkower. Al een jaar later, in 1894, scheiden Solser en Wittkower. In 1895 verhuist Solser naar Pretoria in Zuid-Afrika waar zij trouwt met de arts en apotheker Louis Boesnach. Zij krijgen daar twee kinderen, Andreas Boesnach (1896) en Adele Micheline Boesnach (1897). Wanneer het gezin precies terugkeert naar Nederland is niet bekend, maar rond 1900 staat Adrienne weer op het toneel in Amsterdam. Ze speelt daar haar eerste type van een volkswrouw uit de Jordaan in de voorstelling *'n Amsterdamse Hartjesdag*.

Tussen 1900 en 1910 treedt Solser vaak solo op in het variététheater met een vaak vernieuwd repertoire. Ze ontwikkelt in deze tijd haar kenmerkende stijl van het Jordaangenre. Variété is een theaterstijl waar veel verschillende acts aan bod komen, zoals dans, zang en voordrachten maar ook goocheltrucs en acrobatiek. Het publiek is een brede weerspiegeling van de samenleving: alle leeftijden, rijk en arm, man en vrouw zitten naast elkaar. Het is een vrij theater waar mensen mogen praten met elkaar en kunnen komen en gaan wanneer zij willen. Tijdens de Eerste Wereldoorlog vond een overgang plaats van het variététheater naar revue, cabaret en film. Volgens het filmmuseum Eye beschouwde men Adrienne Solser als een echte gangmaakster en behoorde zij tot de populairste revueartiesten.

In 1909 scheidt Adrienne Solser opnieuw, maar zij treedt 1912 opnieuw in het huwelijk, met Salomon d'Oliveijra, een diamantwerker. Ze krijgen dat jaar een dochter, Engeline (Lientje) Jeanette d'Oliveijra (1912). Dit huwelijk houdt stand tot 1924. In 1915, tijdens de overgang naar revue, cabaret en film, geeft Solser haar volkse typetje een naam, Tante Bet. Enkele jaren later, in 1918, begint ze met Marinus de Wilde op te treden als het Jordaan-koppel 'Bet en Hein'. In 1921 speelt Solser in haar eerste film, *De droom van Hadt-Je-Me-Maar*, over een bekende Am-

sterdamse zwerver. Ze treedt ook op tijdens de vertoningen van deze films, waardoor haar populariteit verder groeit.

Eureka

De eerste films waarin ze de hoofdrol speelt, komen uit in 1923 en 1924, *Kee en Janus naar Berlijn* en *Kee en Janus naar Parijs*. In 1924 richtten Adrienne en haar zoon Andreas Boesnach de *Hollando Belgica Film Maatschappij Eureka* op. Andreas, of André, Boesnach had vanaf jonge leeftijd gewerkt in de filmindustrie in het buitenland. In ditzelfde jaar viert Solser haar veertigjarig jubileum als artiest. Dit wordt groots gevierd met hun eerste film *Bet, de Koningin van de Jordaan*. Solser en Boesnach combineren vertoningen van de film met liveoptredens. Technisch kunnen in deze tijd alleen nog maar stille films worden gemaakt. Om de films begrijpelijk te maken, lichten explicateurs, zoals Solser, de films tijdens de voorstelling toe.

In deze beginjaren maakt Eureka nog opnames in filmstudio's van andere bedrijven in Parijs en Berlijn. Daarnaast wordt veel materiaal in Amsterdam gefilmd, omdat de films zich voornamelijk in de Jordaan afspelen. Al vanaf het begin van het werk in de studio is er gedoe rondom Eureka. Zo voert Boesnach regelmatig discussies met verschillende weekbladen, zijn er juridische conflicten en meerdere aanvaringen met de politie. In 1925 legt de vakvereniging de Nederlandse Bioscoopbond Eureka een boete op, zij zou een film vertoond hebben in een bioscoop die de bond op dat moment boycotte. De Bond had het recht om een boete uit te delen aan bedrijven die zich niet aan deze boycotts of andere regels houden, maar Eureka pleit niks te weten van deze boycot en vecht de boete in een rechtszaak aan. Uiteindelijk scheldt de rechtbank de boete kwijt. De zaak is voor het publiek te volgen in het Nieuw Weekblad voor de Cinematografie aan de hand van een bozige briefwisseling.

In de volgende jaren, 1925 en 1926, brengt de studio nog twee films uit, *Bet trekt de 100.000* en *Bet zit in de Penarie*. Voor de eerste van deze films is de filmploeg zelfs afgereisd naar de Sahara om daar te filmen met echte kamelen. Tijdens het filmen raken ze verdwaald in de woestijn. “*Het was een gewaagde onderneming, in de Sahara te gaan filmen. De filmexpeditie verdwaalde in de woestijn en keerde niet in Algiers terug. Ze zwerven twee dagen op die barre zandvlakten rond zonder eten, totdat het Algerijnschen soldaten eindelijk gelukte, hen behouden in Algiers terug te brengen.*” – Haagsche Courant, 14 januari 1926

De filmindustrie was niet altijd makkelijk om in te werken. Men beschouwde de sector als een bron van snel verdiend geld en

veel mensen probeerden er in te werken omdat ze het zagen als een makkelijke bron van inkomsten. Overheden voerden strenge regels rondom films in, deze had geen positief beeld van de invloed die films op het publiek zouden hebben. Als er bijvoorbeeld een vechtsce ne in een film zat, was er angst dat bezoekers buiten de bioscoop ook zelf gingen vechten. Daarom bestonden er veel strenge regels over leeftijdsgrenzen en wat wel en niet getoond mocht worden in de films.

Eureka naar Schiedam

In mei 1927 komen de eerste signalen naar buiten dat een filmstudio zich gaat vestigen in Schiedam. Het is een groot onderwerp in de lokale kranten. Eureka zal zich vestigen in het vroegere Odeon bioscoopgebouw achter Plein Eendragt 3, waar een doorgang naar het terrein van de bioscoop zit. Eureka koos de locatie vanwege de omvang van het leegstaande pand, waarin men decors kan bouwen en sce nes opnemen, en de nabijheid van Rotterdam, waar veel figuranten vandaan komen. *“Het studio is gele-*

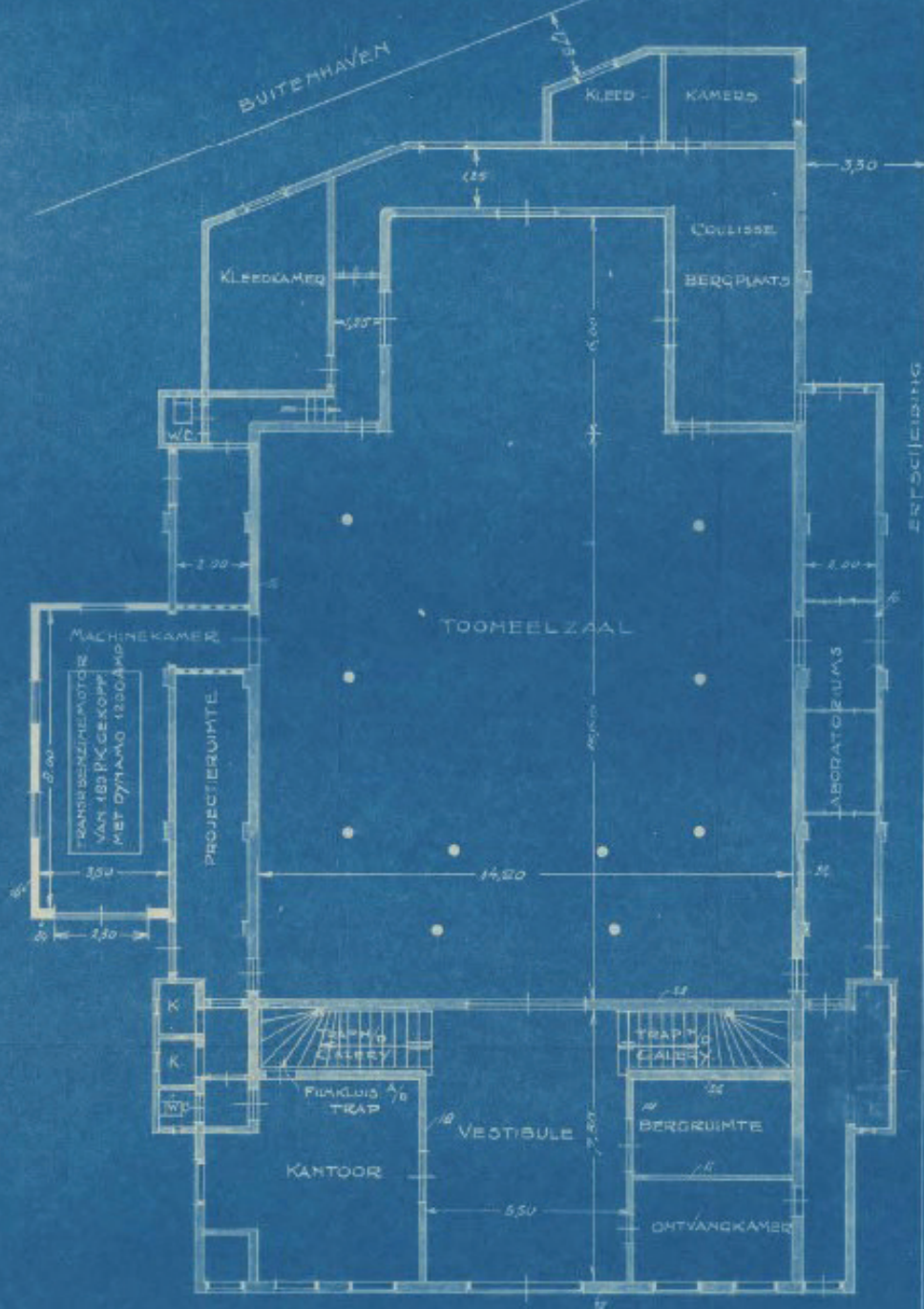

Aan het Eendrachtsplein te Schiedam is de vorige week Vrijdag een Fita-Studio geopend. Hierbij een foto van den ingang van het gebouw.

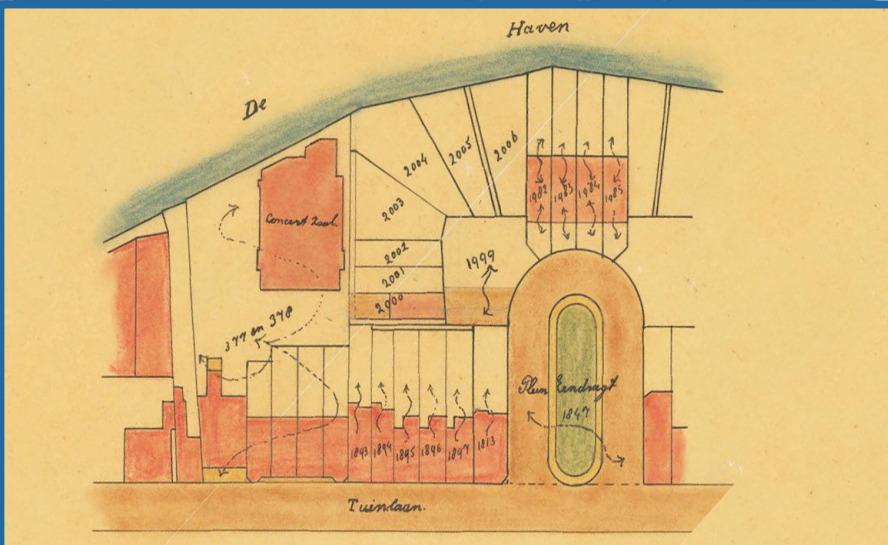
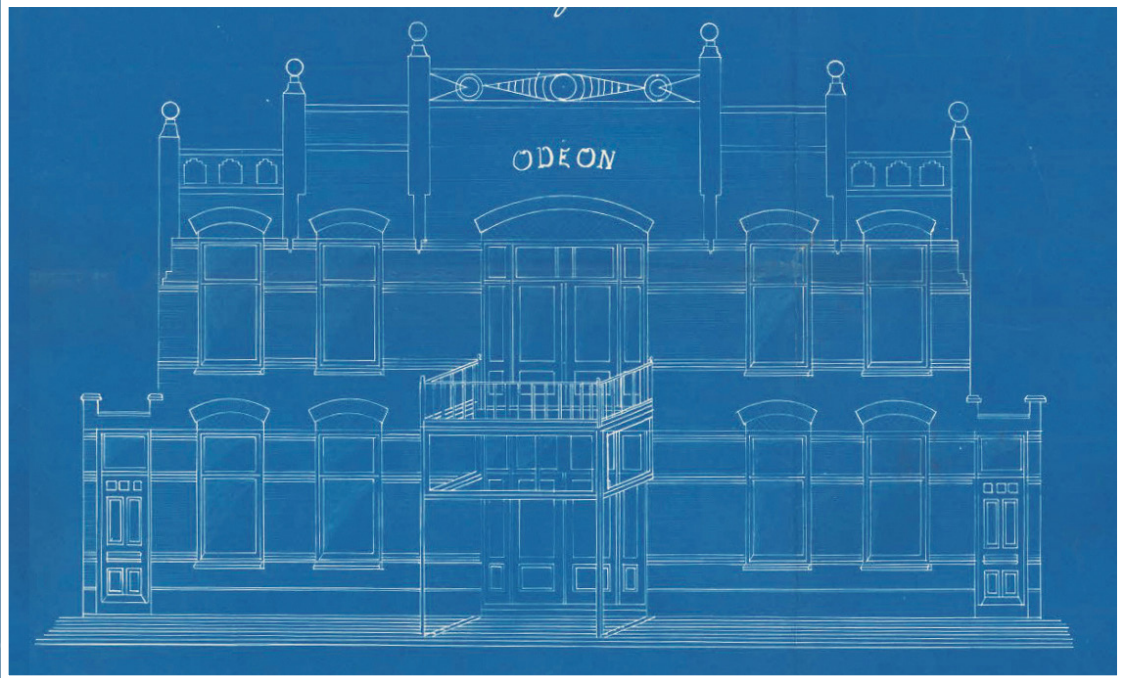
Foto van het gezelschap bij de opening. Achter de tafel zit burgemeester A. Gijzen, aan zijn rechterkant zit Adrienne Solser. Uit het tijdschrift Groot-Rotterdam, 1927.

INRICHTING TOT HET OPNEMEN VAN FILMS IN VAN DE HOLLAND-BELGICA FILM M.Y. EUREKA" DIR

BEGANEGROND

IN HET PAND „ODEON” PLEIN EENDRACHT 3-1. A. 100.
DIR. A. BOESNACH.

Blauwdrukken van Odeon/Eureka.
Op het plattgrondje is de locatie van
de 'concert zaal' te zien achter de
Tuinlaan.

1^e VERDIEPING

gen aan een binnenplaats. De weg er heen was bij gelegenheid van de opening op Donderdagmiddag afgebakend met buizen, waar bovenop bloemversiering. De hal en het studio waren in een schitterenden bloementooi gestoken door de talrijke manden en bloemstukken, die de directie dezen dag bereikten.” – Nieuw Weekblad voor de Cinematografie, 23 september 1927

De stad ontvangt de eerste berichten van de studio met enthousiasme. In de kranten spreekt men over “*Hollywood in Schiedam*”. Boesnach en Solser vertellen over hun visie en ambities voor de studio, ze zijn van plan te beginnen met Nederlandse films, maar willen snel uitbreiden naar het maken van internationale films. Daarnaast richten zij een filmschool op, waar mensen zowel leren filmen als acteren. “*En hoe staat het met uw filmschool? Wel, er hadden zich ongeveer 700 liefhebbers aangemeld!*” – Schiedamsche Courant, 21 september 1927. De leerlingen zijn terug te zien in de film *Bet naar de Olympiade*. Behalve Adriennes zoon Andreas, is ook haar dochter Lientje d’Oliveijra betrokken bij de studio.

In het Gemeentearchief Schiedam bevindt zich de correspondentie over een vergunning aanvraag inzake de Hinderwet van Andreas Boesnach uit 1927 voor de opening van een filmstudio in Schiedam. Deze wet reguleert werkzaamheden van bedrijven die als hinderlijk, gevaarlijk of schadelijk gezien kunnen worden. De gemeente vereist verschillende aanpassingen voor (brand)veiligheid van het gebouw. De reactie van Boesnach hierop is fel, zoals wel vaker. De studio krijgt een aantal weken de tijd om de aanpassingen te doen, maar Boesnach is het hier niet mee eens. Hij pleit voor een langere periode om de aanpassingen te doen, maar de gemeente houdt vast aan de gegeven tijd. Boesnach besteedt meer tijd aan reageren op de berichten, terwijl deze tijd ook gestopt kan worden in de aanpassingen, aldus de gemeente. Als laatste dreigt de gemeente dat Boesnach zich ook ergens anders kan vestigen, als hij het niet eens is met de wet. Voor zover bekend, zijn de aanpassingen gedaan, en uiteindelijk keurt de gemeente de oprichting van het bedrijf goed. Wanneer Eureka met een poster aankondigt te beginnen aan het filmproces, geeft de studio nog een sneer naar de gemeente: “*Nadat onze installatie geheel voltooid is en de gemeentelijke vergunning tot exploiteren van ons studio na negen maanden wachten aan ons uitgereikt is...*” – Nieuw Weekblad voor de cinematografie, 16 maart 1928

De opening

De feestelijke opening van Studio Eureka vindt plaats op 22 september 1927. De burgemeester, wethouders en raadsleden zijn aanwezig. Er spreekt onder meer burgemeester Gijsen en

er zijn optredens van artiesten. Alles legt men vast op film. De bedoeling was om deze film te tonen na afloop van de opening, maar door moeilijkheden is de film pas enkele dagen later te zien. Het filmmateriaal van de opening is waarschijnlijk niet bewaard gebleven. Kranten houden interviews met Boesnach en Solser, die vertellen over de filmtechnieken die gebruikt worden. Eureka zegt hiermee niet te gaan experimenteren, omdat dit hoge kosten met zich mee brengt en het resultaat kan tegenvallen. Veel scènes worden binnen in de studio gefilmd, waarvoor zeer sterke, felle lampen nodig zijn. Deze lampen zijn eigenlijk te fel voor het blote oog en bovendien erg heet. Om de ogen van de acteurs niet te laten uitdrogen, heeft de studio een middelje. Het is een combinatie van glycerine en cocaïne (!), glycerine houdt de ogen vet en cocaïne verdooft de ogen zodat het licht geen pijn doet. *“Tevens geeft de glycerine een mooien glans aan den oogen.”* – Schiedamsche Courant, 21 september 1927

Boomplantdag 1927

In november 1927 vindt de eerste Boomplantdag van Schiedam plaats. Het organisatiecomité

nodigt Eureka uit om deze dag te filmen. Dit gaat echter niet zonder slag of stoot. De grootste filmstudio in Nederland is op dat moment Polygoon uit Haarlem, zij zendt korte journaals uit en maakt allerlei verschillende soort films. Polygoon

Filmbeeld uit de reportage Boomplantdag te Schiedam

heeft de gemeente gemeld deze dag te komen filmen, maar hierop reageert het gemeentebestuur dat alleen Eureka recht heeft om te filmen. Hoewel Polygoon alleen foto's mag maken, sturen ze toch een filmploeg naar Schiedam. Bij aankomst krijgt deze ploeg tot frustratie van Polygoon geen toegang tot een deel van het terrein. Polygoon vraagt na de dag om een schadevergoeding bij de organisatie. Zij claimt het recht daar te mogen filmen en men wil niet meewerken aan het monopolie, dat ingesteld is bij deze dag. Ook stelt Polygoon Eureka in een negatief daglicht, de maatschappij stelt dat Eureka niet weet hoe journalistieke films gemaakt moeten worden. De commissie van de Boomplantdag

houdt vast aan haar oorspronkelijke standpunt, en betaalt de studio uit Haarlem dan ook niet.

De eerste Schiedamse film

Ondertussen werkt men in de studio hard aan (het scenario voor) een nieuwe film, *Bet naar de Olympiade*. Deze speelt natuurlijk in op de populariteit van de Olympische Zomerspelen die in 1928 in de hoofdstad zullen zijn.

Dit moet de klapper worden, de eerste film uit Eureka's eigen studio, maar er is grote tegenslag. Nog voor de opnames starten overlijdt Andreas Boesnach in maart 1928 op 32-jarige leeftijd plotseling aan een longontsteking. Maar 'the show must go on' en een maand later begint Theo Frenkel Senior die samen met Solser de regie overneemt. Frenkel is onder de naam Theo Bouwmeester een bekend acteur. In mei beginnen de filmopnames. Ondanks een tegenvallend tempo en hoge kosten komt in hetzelfde jaar de film nog uit. Het is een slapstick geworden waarbij de verschillende scènes met een dun lijntje aan elkaar hangen. De meerwaarde zal gelegen hebben in de live begeleiding en uitleg van Solser tijdens voorstellingen, de recensies van de tournee van de film met haar optredens waren lovend.

Een 'achter-de-schermen' foto met felle lampen.
Uit Groot-Rotterdam uit 1928.

In de eerste scène herkennen we Bet, bekend uit de andere films. Zij en haar schlemielige echtgenoot Hein duiken de bedstee in en vallen in slaap. De hele film stelt de droom van Bet voor. Ze baten een kleine bakkerij uit, met rare kostgangers, onder andere Charlie Chaplin die een brood steelt. Chaplin blijkt ook een ober in een roerig café. Bet tilt (met één hand) een brutale man op, waarna het publiek vindt dat ze goed genoeg is om mee te doen aan de Olympische Spelen. Bet legt het plan voor aan een comité, en gaat zich bekwamen in verschillende olympische sporten zoals worstelen, zwemmen en voetballen. Dit gegeven is voldoende voor verschillende scènes, zowel opgenomen in het herkenbare studiodecor als buiten op (Schiedamse) sportvelden. Sommige scènes, zoals een gevaarlijke treinovergang of het overlijden van een oude man die terug naar Mokum is gekomen vanuit de veenkolonieën, hebben voor de hedendaagse toeschouwer een minder duidelijk verband met Bets olympische ambities. Uit de recensies blijkt dat onder andere de sterfscène van de 'oud-koloniaal' indertijd bij het publiek in de smaak viel. Uiteindelijk blijkt het allemaal een droom van Bet, en vertegenwoordigt de gezette dame uit de Jordaan niet daadwerkelijk Nederland op de Zomerspelen.

Schiedamse locaties

Schiedamse bioscoopbezoekers hebben aan het einde van de film misschien wel de buitenkant van het Odeon theater, de Westergarage van dhr. Rowel en de huizen aan Plein Eendracht herkend. Ook al moet de film een Amsterdamse gelegenheid zijn, er zijn verschillende plekken rondom Plein Eendragt te herkennen. Als Bet vanuit het want op het schip een kind op een onbewaakte spoorovergang zit spelen, is dit waarschijnlijk bij het toenmalige station Kethel. De voetbalwedstrijd lijkt te zijn opgenomen op het veld van Hermes-D.V.S. aan de Damlaan. Tijdens zowel de bar- en café-scènes en worstelwedstrijd is dezelfde lambrisering te zien, dat moet de grote zaal van Odeon zijn geweest. Uit de kranten blijkt dat Adriennes dochter Lientje een manusje van alles was in de studio, vermoedelijk speelt zij in de film het meisje achter de winkeltoonbank en de bar.

De ondergang van Eureka

De zaken lopen helaas niet zoals gehoopt bij de studio en Solser stopt als directeur in september 1928. De filmlessen zijn gestopt na het overlijden van Andreas Boesnach, hoewel leerlingen nog figureren in de film *Bet naar de Olympiade*. In oktober 1928 komt Eureka weer groot in het nieuws, dit keer negatief. Er is ingebroken bij de studio en een gedeelte van de inventaris is gestolen. De dieven zijn onderweg al onderschept en de spullen zijn teruggebracht. Niemand minder dan Adrienne Solser

Promotiefoto uit 'Bet naar de Olympiade'; 'Charlie Chaplin in de bakkerij. (Collectie EYE)

zelf blijkt achter deze inbraak te zitten, met financiën als achterliggende reden. Andreas Boesnach had op het moment van overlijden schulden bij twee partijen: hoteleigenaar Smits uit Vlissingen en de *Haagsche Disconto Maatschappij (Hadima)*. Deze laatste laat, als nieuwe eigenaar van de studio en inboedel, in het najaar van 1928 de sloten van het gebouw van Eureka vervangen. Adrienne en haar dochter Lientje zijn dan op reis. De actrice vertelt tijdens de rechtszaak over de inbraak dat ze geen andere mogelijkheid zag dan in te breken om de films, die ze nodig had om te kunnen optreden, in handen te krijgen. Solser vertelt tijdens de rechtszaak over de inbraak en de schuldeisen dat ze geen andere mogelijkheid meer zag dan in te breken om de films, die ze nodig had om te kunnen optreden, in handen te krijgen. Uiteindelijk geeft het nieuwe bestuur van Eureka, Piet Köhler en Eduard IJdo, de filmrollen aan Adrienne Solser terug. Het nieuwe bestuur richt zich op het maken van reclamefilms en in 1929 maakt de studio producties voor Blue Band en Jamin. Dit lijkt geen succesvolle onderneming te zijn geworden: in november 1931 wordt de inventaris van Eureka verkocht. De *Schiedamsche Courant* schrijft: "Men voelde en kon het zien: de filmstudio Eureka is dood!"

Adrienne Solser reist nog vele jaren door het land met haar films, die ze begeleidt met optredens. Haar optredens zorgen ervoor dat haar stille films ondanks de nieuwe geluidsfilms publiek trekken, en Solser blijft bekend in Nederland. Ze speelt nog bijrollen in enkele films, maar vanaf 1935 lijkt ze niet meer op de planken te hebben gestaan. Ondanks haar Joodse achtergrond, blijven ook tijdens de Duitse bezetting kranten over Solser schrijven. In 1943 wordt haar zeventigste verjaardag uitgebreid aangekondigd in de media. In datzelfde jaar reist Solser af naar Doetinchem, vermoedelijk om haar dochter Lientje op te zoeken, die daar ondergedoken zit. Helaas komt ze uit de trein ongelukkig ten val en overlijdt na complicaties in het ziekenhuis. Amsterdamse kranten en Joodse kranten staan uitgebreid stil bij haar overlijden.

Invloed van Solser

Adrienne Solser is met haar werk als actrice en regisseur van haar eigen films een pionier geweest. Ze maakte al vroeg in haar carrière deel uit van de top vier vrouwelijke variétéartiesten, aldus filmhistorica Annette Förster. Later staat Solser bekend om de liveoptredens tijdens vertoningen van haar eigen films. Haar werk was een goede overgang van de stille film naar de geluidsfilm.

Met de vooruitstrevende Adrienne Solser en haar zoon Andreas Boesnach had Schiedam een kans tot een grote naam uit te groeien de Nederlandse filmindustrie. Hollywood in Schiedam was de grote droom voor het duo. Filmstudio Eureka wordt in kranten en tijdschriften uitgebreid besproken en er zijn hoge verwachtingen. Toch konden de meeste van die verwachtingen niet worden ingelost. Het enige resterende Schiedamse werk van de studio is één speelfilm en de opname voor de Boomplantdag in 1927. Het is lastig om te bepalen of de studio met wat meer mazzel had kunnen uitgroeien tot Hollywood in Schiedam.

Solser heeft zich na het Schiedamse avontuur gehandhaafd op het toneel. Als variétéartiest heeft ze met haar optredens tijdens de filmvertoningen een unieke rol opgeëist. Straten in Almere, Amsterdam en Rotterdam dragen haar naam. Eureka is gestrand als de mislukte droom van Hollywood in Schiedam, maar we kunnen nog genieten van Adrienne Solser die als Bet droomt van een grootse toekomst.

Etiketje van de Schiedamse boekhandel Rebers uit een van de vele schriftjes van Adrienne Solser (nu in de collectie van EYE)

4 - Bronnen

- Kranten- en beeldbank van het Gemeentearchief Schiedam, en gedigitaliseerde bouwdoosiers op collecties.schiedam.nl (voorheen mijnadres.org)
- Bevolkingsregister en hinderwetvergunningen Schiedam
- Eye Filmmuseum
- Delpher.nl
- 'Adrienne Solser, Koninging der Kluchten', 'Adrienne Solser and the Dutch Silent Cinema', 'Adrienne Solser on the Dutch Popular Stage', Annette Förster

Met dank aan:
Magda Meijer/Theater Potdoosie en Suzette Ronteltap, Gerard Sparla van Wenneker Cinema, Eye Filmmuseum, Jet Pit, Saskia Smit en Annette Förster.

© Gemeentearchief Schiedam 2023

Tekst en onderzoek
Merel Blok en Chris Klarenbeek
Vormgeving Jan van Kampenhout
Eindredactie Laurens Priester
gedrukt bij
Segers drukkerij Schiedam